

УДК 811.161.2:81'367.3

З. М. Корнева,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
(Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут")
Korneva_zm@voliacable.com

О. В. Вашило,

викладач
(Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут")
Olga_VV@ukr.net

ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ КОНДЕНСОВАНИХ СТРУКТУР В АНГЛІЙСЬКИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ

Статтю присвячено явищу мовної економії в англійських технічних текстах. В роботі охарактеризовано основні засоби синтаксичної конденсації та виявлено шляхи перекладу англійських стислих структур. Зокрема, розглянуто такі засоби творення конденсованих структур, як заміна, еліпсис, синтаксична редукція, номіналізація та граматична неповнота. На матеріалі англомовних технічних текстів проаналізовано способи перекладу конденсованих структур, утворених за допомогою зазначених засобів конденсації.

Постановка наукової проблеми та її значення. Кожній мові притаманні певні норми сполучуваності слів, типові лише для її системи. Так, мовотворча оригінальність носіїв англійської мови породжує величезну кількість нових словосполучень, які є водночас місткими у плані змісту та економними у плані вираження. Ці структури прийнято називати "конденсованими" [1]. Не дивлячись на їх стислість, такі словосполучення є абсолютно зрозумілими англійському читачу, оскільки побудовані відповідно до прийнятих синтаксичних та семантичних моделей сполучуваності англійської мови, проте здатні викликати труднощі при перекладі українською.

Багато вчених-лінгвістів звертаються до розгляду поняття конденсації. Так, М. В. Умерова зосереджує увагу на видах та рівнях реалізації явища мовної економії [2], С. М. Ординська досліджує онтологію, сутність та функції явища конденсації [3], праця Н. Ю. Яковиченої присвячена конденсації номінативних одиниць у науково-технічному тексті у когнітивному і функціональному аспектах [4], Ю. І. Камінський звертається до проблеми компресованого та декомпресованого перекладу [5].

Незважаючи на велику кількість праць з даної тематики, дослідження поняття конденсації та розгляду різноманітних шляхів творення економних структур залишається **актуальним** об'єктом наукових досліджень у зв'язку із безперервним ростом потоків інформації, появою нових засобів творення економних структур у науково-технічних текстах з метою оптимізації комунікативного акту, а отже і необхідністю розробки підходів до перекладу цих структур.

У статті З. М. Корневої, О. В. Вашило [1: 77-83] визначено поняття конденсації, висвітлено реалізацію конденсації на різних мовних рівнях (фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному), основну увагу зосереджено на синтаксичній конденсації, окреслено загальний підхід до перекладу конденсованих структур англомовної наукової літератури українською мовою.

З метою проведення ґрунтовнішого аналізу явища конденсації в англійській науковій мові видається доцільним розглянути основні засоби, які сприяють утворенню економних структур на синтаксичному рівні та детальніше дослідити способи їх перекладу.

Саме тому у статті ставляться такі основні **завдання**:

- дати визначення та охарактеризувати основні засоби синтаксичної конденсації;
- на матеріалі англомовних науково-технічних текстів виявити особливості перекладу англійських стислих структур, утворених за допомогою основних засобів конденсації.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Зі своєї практики перекладачі знають, що з двох паралельних текстів українською і англійською мовою більшим за обсягом нерідко буває, як правило, український текст. Однією з причин цього є більша, ніж в українському мовленні, тенденція англійського мовлення до стислості, лаконічності та конденсації мовних засобів. Така стислість англійської наукової мови досягається за рахунок використання специфічних засобів конденсації.

У нашій роботі за основу ми обрали класифікацію засобів синтаксичної конденсації, що була запропонована Б. П. Дюндиком, проте вважаємо за необхідне дещо розширити її ще одним положенням. Окрім таких засобів творення конденсованих структур, як інфінітив, герундій, дієприкметник, номіналізація, еліпсис, заміна та синтаксична редукція ми виділяємо граматичну неповноту. Розглянемо детальніше основні засоби конденсації на синтаксичному рівні мови.

Б. П. Дюндик [6: 142] під **заміною** розуміє скорочення кількості знаків плану вираження, що використовується з метою усунення надлишкових елементів та повторів мовного ланцюга, що в свою чергу призводить до скорочення загальної довжини висловлювання, не викликаючи, однак, перебудови його структури і передаючи всю повноту інформації.

В. П. Кобков [7: 71] має трохи іншу точку зору і зазначає, що при заміні зв'язність тексту передбачає необхідність повторювати одні й ті ж смислові одиниці. Але якщо повторення смислових компонентів у тій

самій словесній формі і неекономно, і монотонно, то для заміщення попередніх відрізків мовлення вчений пропонує використовувати:

1) номінативні замітники.

Наприклад: *The wizard being installed on the computer, **the machine** will start the reload.*

У даному прикладі номінативний замітник *machine* вживається задля уникнення повтору лексичної одиниці *computer* і грає конденсовану роль.

2) дейктичні замітники (займенники, займенникові прислівники і числівники).

Наприклад: *You will need to type in a username and password, **this is so that your computer will stay secure from anyone gaining access to it.***

У цьому реченні використовується такий дейктичний замітник слова *computer*, як займенник *it*.

Або ж речення *When you receive a fax you will see it in your inbox and when you send **one** out you can see it again in your sent items*, де у якості дейктичного замітника англійського слова *fax* виступає числівник *one*.

Ще одним важливим засобом синтаксичної конденсації є **еліпсис**. На синтаксичному рівні поняття еліпсису тісно пов'язано із проблемою повноти / неповноти речення, оскільки сигналом еліптичності може бути нереалізована обов'язкова лексико-граматична сполучуваність, що призводить до синтаксичної, структурної незавершеності речення [8: 3].

І. В. Арнольд [8: 252] дає поняттю еліпсис таке визначення: "Еліптичним реченням називається просте двоскладне речення, позиційна модель якого не повністю виражена словесними формами, тобто таке, в якому одна чи обидві головні позиції виражені негативно. Пропущені елементи висловлювання легко відновлюються в даному контексті".

Цікавим є той факт, що хоча формування еліпсису визначається структурно-граматичними особливостями певної мови, саме по собі це явище носить універсальний характер.

Синтаксична редукція є ще одним продуктивним засобом синтаксичної конденсації. У словнику С. І. Ожегова [9: 711] дається таке визначення: "Синтаксична редукція, або синтаксична компресія – випадіння з логічно розгорнутих конструкцій надлишкових словесних компонентів і синтаксичне об'єднання елементів, що залишилися, при повному збереженні семантико-синтаксичного значення вихідних структур" [переклад Ващило О. В.].

Як зазначає О. Б. Шокіна синтаксична редукція проявляється яскравіше всього у спеціалізованих функціональних стилях, зокрема, у мові науково-технічних текстів, мові газетних заголовків і телеграм, де редукції піддаються одиниці, що не несуть істотної інформації в плані комунікації [10: 192].

Необхідно наголосити на тому факті, що між такими засобами синтаксичної конденсації як еліпсис і синтаксична редукція є суттєва відмінність. Так, М. М. Коровкін [11: 18] акцентує увагу на тому, що не варто ототожнювати еліпсис і синтаксичну редукцію, адже при еліпсисі інформація не мається на увазі, а надається відкрито у попередній частині тексту у вигляді вербальних одиниць. Тому використання еліпсису припускає швидке та однозначне відтворення опущених елементів, що не є ознакою синтаксичної редукції.

Особливість таких засобів синтаксичної конденсації як заміна, еліпсис, синтаксична редукція полягає в тому, що ці явища не мають закономірного характеру, вони зумовлені контекстом або певними екстралінгвістичними ситуаціями. Репрезентуючі розгорнуті синтаксичні, еліптичні або редуктовані конструкції залишаються не лише соціально зрозумілими, але в деяких випадках і загальнозживаними завдяки тому, що мовний ланцюжок як носій інформації здатен передавати і передає необхідно однозначну інформацію в межах певної сфери спілкування.

Звернімося до способів відтворення згаданих вище засобів синтаксичної конденсації.

Такі засоби конденсації, як **заміна**, **еліпсис** і **синтаксична редукція**, згідно з результатами проведеного нами дослідження, перекладаються, як правило, за допомогою розгорнення чи конкретизації.

Прикладом речення із таким засобом конденсації, як **заміна**, може бути таке: *Use **this connector** to synchronize your data or to charge the battery. – Використовуйте **міні-з'єднувач USB**, щоб синхронізувати дані або заряджати акумулятор.*

Прикладом синтаксичної редукції в текстах сфери телекомунікації є речення: *If this is the first time you have connected to this PC using Bluetooth, you must **complete the Bluetooth wizard** on the phone and set up a Bluetooth partnership with the PC before synchronizing. – Якщо ви вперше під'єднуєтесь до цього комп'ютера за допомогою Bluetooth, то повинні **завершити установку Bluetooth майстра** на телефон та налаштувати Bluetooth-зв'язок з ПК перед синхронізацією.*

Прикладом конденсованого за допомогою **еліпсису** речення може бути таке: *Press and hold during an active call to switch to speakerphone mode. – Натисніть і утримуйте **кнопку** під час розмови для перемикання в режим гучномовця.*

Тобто, при перекладі, лексеми, які були конденсовані в оригіналі, знаходять експліцитне вираження (у випадку структур, конденсованих за рахунок синтаксичної редукції, еліпсису) або отримують конкретизацію значення (у випадку структур, конденсованих за рахунок заміни) у перекладі. Це сприяє точнішому розумінню інформації реципієнтом.

Номіналізація – це механізм перетворення пропозитивних структур чи речень в іменні і результат цього перетворення. Основна мета використання будь-яких номіналізацій – економія у мові, зокрема на рівні речення, а

тому номіналізація, основна функція якої – номінативна, по праву може вважатися засобом синтаксичної конденсації [12: 230]. Закономірно, що у сучасній англійській науковій мові прослідковується тенденція до номіналізації чи опредмечення дій і процесів, тобто вираження їх засобами віддієслівних іменників, а не дієслівних форм.

Для прикладу можна взяти таке англійське речення: *If you are planning on **reuploading** a movie back to a camera this setting should be used.* – Якщо ви плануєте **повторно завантажити** фільм на камеру, потрібно використовувати цей параметр.

Лексема *reuploading* в англійському варіанті походить від дієслова *to upload* і являє собою віддієслівний іменник. Звичайно, можна було б використати дієслівну фразу *to upload once again*, але оскільки в англійських наукових текстах пріоритетним є економія місця та зусиль, перевага надається саме застосуванню номіналізації.

Граматична неповнота також є розповсюдженим засобом синтаксичної конденсації. Під цим прийомом розуміється опущення членів граматичної структури, які не є носіями основного смислу інформації. Речення, що вважаються конденсованими за рахунок граматичної неповноти чи номіналізації, перекладаються двома способами: за рахунок розгорнення і роз'яснювальним перекладом.

Структура, що містить номіналізацію, у більшості випадків, роз'яснюється при перекладі: *To connect your Smartphone to your PC for Internet connectivity, you can use either a USB or a Bluetooth device.* – Для того, щоб підключити смартфон до комп'ютера з метою встановити Інтернет-підключення, використовуйте пристрій USB або Bluetooth. Це зумовлено особливостями мов оригіналу та перекладу.

Другий спосіб, що використовується при відтворенні структур, конденсованих за рахунок номіналізації – розгорнення: *When you scroll to a check box, pressing the Action key selects or clears the check box.* – Коли ви **пересуваєтесь вниз по меню** до пункту, який слід відмітити "галочкою", натиском на клавішу ви ставите або знімаєте галочку у відповідному віконці. Або *When you scroll to a **check box**, pressing the Action key selects or clears the check box.* – Коли ви **пересуваєтесь вниз по меню до пункту, який слід відмітити "галочкою"**, натиском на клавішу ви ставите або знімаєте галочку у відповідному віконці.

Прикладом структури, конденсованої за рахунок граматичної неповноти може бути така структура: *To play a file from a library, select **the library you want to use** in the Library list.* – Щоб відтворити файл з бібліотеки, виберіть бібліотеку, яку ви хочете використати в списку бібліотеки.

Тобто, граматично неповна структура (в даному випадку структура без прийменника), розгортається при перекладі. Роз'яснювальний переклад застосовувався лише в окремих випадках: *The station occupying a channel is erased if another station is preset in that channel.* – Якщо на канал повторно встановлюється станція, то попередньо встановлена на цей канал станція стирається.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, проведений вище аналіз свідчить про те, що явище мовної економії на синтаксичному рівні знаходить вияв через різноманіття засобів, серед яких заміна, еліпсис, синтаксична редукація, номіналізація, граматична неповнота. При перекладі конденсованих за допомогою цих засобів структур українською мовою часто доводиться застосовувати розгорнення, конкретизацію, роз'яснювальний переклад. З нашої точки зору, перспективним для подальшого вивчення й аналізу є дослідження засобів конденсації та особливостей перекладу конденсованих структур в інших мовних жанрах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні питання філології : [зб. наук. праць]. – К. : КиМу, 2012. – Вип. 3. – 217 с.
2. Умерова М. В. Языковая компрессия: виды и уровни реализации / М. В. Умерова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. – М. : МГПУ, 2011. – Вып. 10. – С. 272–282.
3. Ордынская С. Н. Языковая компрессия : ее онтология, сущность и функции : [труды и материалы] / С. Н. Ордынская // III Международные Бодуэновские чтения : И. А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания / под. ред. К. Р. Галиуллина, Г. А. Николаева. – Казань : Изд-во Казанского Университета, 2006. – Т. 2. – С. 12–13.
4. Яковишена Н. Ю. Компресія номінативних одиниць у науково-технічному тексті у когнітивному і функціональному аспектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Н. Ю. Яковишена. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
5. Камінський Ю. І. "Компресований" чи "декомпресований" переклад? / Ю. І. Камінський // Людина. Мова. Комунікація : тези доп. V Всеукр. наук. конф. "Каразінські читання". – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2005. – С. 82–83.
6. Дюндик Б. П. Использование нулевых форм и нулевых заместителей в синтаксисе английского предложения / Б. П. Дюндик // Вопросы германо-роман. языкознания и методики преподавания иностр. яз. : материалы межвуз. конф. Вост.-Сиб. зоны, (28-30 янв. 1970). – ИГПИИЯ, 1972. – С. 142–148.
7. Кобков В. П. Замещение, опущение и совмещение как способы сжатия текста без утери информации / В. П. Кобков // В помощь преподавателям иностранных языков. – Новосибирск : Наука, 1974. – Вып. 5. – С. 70–73.
8. Арнольд И. В. Стилистика: Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта, 2002. – 384 с.
9. Словарь русского языка : около 53 000 слов / [сост. Ожегов С. И.]. – [24-е изд.]. – М. : ОНИКС, 2008. – 1200 с.
10. Шокина А. Б. Языковая компрессия в рекламном тексте [Электронный ресурс] : медиаскоп : [электрон. журнал]. – 2008. – № 2. – С. 189–195. – Режим доступа : <http://www.mediascope.ru/node/240>.
11. Коровкин М. М. Внутритекстовые связи как средство компрессии текста : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языкознания" / М. М. Коровкин. – Москва, 1991. – 25 с.

12. Щелканова Л. В. Функциональные особенности употребления глаголов мнения в английском языке / Л. В. Щелканова. // Бизнес-образование в условиях глобализации : материалы научно-практ. конф. (апрель, 2006, Иркутск) / Байкальский институт бизнеса и международного менеджмента. – Иркутск : ИГУ. – 2006. – С. 230–232.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Aktualni pyannia filologii [Actual Problems of Philology] : [zb. nauk. prats] – K. : KiMu, 2012. – Vyp. 3. – 217 s.
2. Umerova M. V. Yazykovaya kompressiya : vidy i urovni realizatsii [Language Compression : Types and Levels of Realization] // Aktualnye problemy angliyskoy lingvistiki i lingvodidaktiki [Current Problems of English Linguistics and Lingual didactics]. – M. : MGPU, 2011. – Vyp. 10. – S. 272–282.
3. Ordynskaya S. N. Yazykovaya kompressiya : ontologiya, sushchnost i funkzii [Language Compression : Ontology, Essence and Functions] : [trudy i materialy] / S. N. Ordynskaya // III Mezhdunarodnye Boduenovskie chteniya : I. A. Boduen de Kurtene i sovremennye problemy teoreticheskogo i prikladnogo yazykoznaniiya [The Third International Baudouin Readings : I. A. Baudouin de Courtenay and Current Issues of Theoretical and Applied Linguistics] / [pod. red. K. R. Galiullina, G. A. Nikolaeva]. – Kazan : Izd-vo Kazanskogo universiteta, 2006. – T. 2. – S. 12–13.
4. Yakovyshena N. Y. Kompresiiia nominativnykh oynyts v naukovykh teksti v kognityvnomu i funktsionalnomu aspektah [Compression of the Nominative Units in the Scientific Text from the Cognitive and Functional Points of View] : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 "Rosiiska mova" / N. Y. Yakovyshena. – Dnipropetrovsk, 2007. – 20 s.
5. Kaminskyi Yu. I. "Kompresovanyi" chy "dekompresovanyi" pereklad? ["Compressed" or "Decompressed" Translation] / Yu. I. Kaminskyi // Liudyna. Mova. Komunikatsiia [Human. Language. Communication] : [tezy dop. V vseukr. nauk. konf. "Karazynski chytannia"]. – Harkiv : HNU im. V. N. Karazina, 2005. – S. 82–83.
6. Dyundyk B. P. Ispolzovanie nulevykh form i nulevykh zamestiteley v sintaksise angliyskogo predlozheniia [The Usage of Zero Forms and Zero Substitutes in the Syntax of the English Sentence] / B. P. Dyundyk // Voprosy germano-roman. yazykoznaniiya i metodiki prepodavaniia inostr. yaz. [Issues of German-Roman Linguistics and Methodology of Foreign Language Teaching]: materialy mezhvuz. konf. Vost.-Sib. zony, (28-30 yanv. 1970). – IGPIYA, 1972. – S. 142–148.
7. Kobkov V. P. Zameshchenie, opushchenie i sovmeshchenie kak sposoby szhatiia teksta bez uteri informazii [Substitute, Omission and Combination as Ways of Text Condensation without the Information Loss] / V. P. Kobkov // V pomoshch prepodavatelyam inostrannykh yazykov [As the Help to Foreign Language Teachers]. – Novosibirsk : Nauka, 1974. – Vyp. 5. – S. 70–73.
8. Arnold I. V. Stilistika: Sovremennyy angliyskiy yazyk [Stylistics : The Modern English Language] / I. V. Arnold. – M. : Flinta, 2002. – 384 s.
9. Slovar russkogo yazyka : okolo 53 000 slov [Russian Language Dictionary] / [sost. S. I. Ozhegov]. – [24-e izd.]. – M. : ONIKS, 2008. – 1200 s.
10. Shokina A. B. Yazykovaya kompressiya v reklamnom tekste [The Language Compression in the Commercial Texts] [Elektronnyi resurs] : Mediaskop : elektron. zhurnal. – 2008. – № 2. – S. 189–195. – Rezhym dostupu : <http://www.mediascope.ru/node/240>.
11. Korovkin M. M. Vnutritekstovye svyazi kak sredstvo kompressii teksta [Intertext Connections as Means of Text Compression] : avtoref. dis. na soiskanie uchion. stepeni kand. filolog. nauk : spets. 10.02.19 "Teoriya yazykoznaniiya" / M. M. Korovkin. – M., 1991. – 25 s.
12. Shchelkanova L. V. Funktsionalnye osobennosti upotrebleniia glagolov mneniia v angliyskom yazyke [Functional Peculiarities of the Opinion Verbs Usage in the English language] / L. V. Shchelkanova. // Biznes-obrazovanie v usloviyah globalizatsii [Business Education in the Terms of Globalization] : materialy nauchno-prakt. konf., (aprel, 2006, Irkutsk) / Baykalskiy institut biznesa i mezhdunarodnogo menedzhmenta. – Irkutsk : IGU. – 2006. – S. 230–232.

Матеріал надійшов до редакції 27.03. 2013 р.

Корнева З. М., Ващилю О. В Средства создания конденсированных структур в английских научно-технических текстах и их перевод на украинский.

Статья посвящена явлению языковой экономии в английских технических текстах. В работе охарактеризованы основные средства синтаксической конденсации и выявлены пути перевода английских сжатых структур. В частности, рассмотрены такие средства создания конденсированных структур, как замена, эллипсис, синтаксическая редукция, номинализация и грамматическая неполнота. На материале англоязычных технических текстов проанализированы способы перевода конденсированных структур, созданных с помощью указанных средств конденсации.

Korneva Z. M., Vashchylo O. V. Means of the Condensed Structures Formation in the English Scientific Literature and their Translation into Ukrainian.

The given article is devoted to the consideration of the concept of condensation in the English scientific literature. Basic means of syntactic condensation and ways of the English condensed structures rendering are regarded. In particular, such means of the condensed structures formation as replacement, ellipsis, syntactic reduction, nominalization and grammatical incompleteness are characterized. Much attention is paid to the existing ways of the condensed structures (formed with the help of the means mentioned above) translation from English into Ukrainian in the scientific literature.